

Jugoslaviamin nousu ja tuho

Juhani Nuorluoto

Andrew Baruch Wachtel: Making a Nation, Breaking a Nation – Literature and Cultural Politics in Yugoslavia. Stanford UP, Stanford CA, 1998. 302 s.

Yhdeksänkymmentäluku on poikkinut koko joukon analyysijä Jugoslavian hajoamiseen johtaneista syistä. Pääasiassa ne ovat olleet kahdentyyppisiä. Yhdet ovat todistelleet hajoamisen johtuneen etnisen kirjavuuden yhteensovittavuuden periaatteellisesta mahdottomuudesta ja toiset ovat etsineet syitä yksilöiden tai ryhmien toiminnan epäkohdista.

Northwestern Universityn slaavilaisen kirjallisuuden professori Andrew Wachtel tyrmää tuoreessa kirjassaan molemmat argumentaatiot, vaikka myöntää niiden sisältävän aineksia, jotka osaltaan edistivät hajoamista. Kuten Wachtel toteaa, hajoamisen vääjäämättömyysargumentaation universaaliuden tekee mahdottomaksi jo pelkästään se seikka, että sen mukaan mikä hyvänsä monietninen valtio tai kansakunta olisi tuomittu tuhoon. Yksilöiden tai ryhmien (Tito, Milošević, Tudjman, kommunistit ja heidän talouspolitiikkansa, militanti islam jne.) merkitystä niinkään on liioiteltu.

Wachtelin kirja käsittelee jugoslaviamin aatteen kulttuurisia ulottuvuuksia. Aatteen, joka koko olemassaolonsa aikana joutui kilpailemaan separatististen suppeiden nationalististen aatteiden kanssa. Wachtel keskittyykin oikeastaan pelkästään jugoslaviamiin ja todistaa, mielestäni painavin argumentein, että jugoslaviamin etenkin ensimmäisen (I maailmansodan jälkeisen) ja toisen (II maailmansodan jälkeisen) Jugoslavian perustamisen aikana oli elävä aate ja että sen alamäki alkoi vasta suhteellisen myöhään. Jugoslaviaa ei siis hajottanut vuosisatainen etnisten ryhmien välinen rivaliteetti eikä myöskään yksinomaan esimerkiksi serbialainen nationalismi.

Wachtel kirjoittaa jugoslaviamin idean kehityksestä kronologisesti. Hän analysoi sen syntyä, muovautumista ja tuhoa. Erinomaisen ansiollisena pidänkin juuri syvällisiä analyysieja, joissa kirjoittaja löytää kunkin ajanjakson merkittävimmät kulttuuritendenssit ja niiden henkilöitymät. Vaikka lähtökohta on jugoslaviamia tukevan kulttuurin tutkiminen, Wachtel tukeutuu myös tilastoihin ja mielipidemittauksiin ja, mikä ei aina ole niin itsestään selvää, lukee niitä taitavasti osaten tulkita esimerkiksi eri alueilla olevia huomattavia eroja suhtautumisessa jugoslaviaalaisuuteen.

Supranationaalinen jugoslaviamin syntyi 1800-luvun alkuvuosikymmeninä pääasiassa saksalaisen romantismin innoittamana. Ajatus eteläslaavien yhdistymisestä uskonnollisista, kielellisistä ja kulttuurisista eroista huolimatta haluttiin nähdä samanlaisena prosessina, joka oli käynnissä Italiassa ja Saksassa. Kansallista heräämistä edistivät poliittiset olosuhteet: eteläinen Kaakkois-Eurooppa oli osmanien, pohjoinen Habsburgien hallinnon alla. On selvää, että kansallisen heräämisen – niin suppeamman kuin supranationaalisenkin, panivat liikkeelle suppeat kulttuurieliitit.

Jugoslavia siis syntyi tietoisena, jugoslaviamin aatteeseen pohjautuvan kehittelyn tuloksena ja uusi valtio otettiin niin Sloveniassa, Kroatiaassa kuin Serbiassakin innokkaasti vastaan. Kuten Wachtel sanoo, odotukset ensimmäisessä Jugoslaviassa olivat suuret. Onnettomuudeksi ensimmäinen Jugoslavia ei enää kaksikymmentäluvun lopulla ja kolmikymmenluvulla kyennyt vastaamaan separatististen nationalistien haasteeseen, mitä Wachtel ei käsitteäkseen tarpeeksi korosta. Ensimmäisen Jugoslavian perustamiseen johtaneelta jugoslaviamilta ikäänkuin puuttui ideologinen, kulttuurinen ja poliittinen funktio. Idealla ei enää ollut enää sitä merkitystä, joka sillä oli ollut 1800-luvun alkuvuosikymmeninä tai vuosisadan vaihteessa. Toisella Jugoslavialla taas oli poliittis-aatteellinen lähtökohta ja Vapautukseen kytketty sisäinen ja ulkoinen viholliskuva.

Todettakoon tässä yhteydessä, että Wachtel käsittelee jugoslaviamia aivan kuin mitä muutakin kansakunta-aatetta – olivatpa ne sitten multikulttuurisia, multietnisiä tai multiuskontoisia. Hänen tulkintansa kansakunta-käsitteestä nojaa Benedict Andersonin luomaan konseptioon "kuvitellusta yhteisöstä" (*imagined community*). Kansakunta on Wachtelin mukaan ennen kaikkea "mielentila" (*state of mind*), jolloin kansalaiset kuuluvat tiettyyn kansakuntaan, koska he ajattelevat

kuuluvansa siihen.

Wachtel ei kuitenkaan mielestäni ole aivan täydellinen. On ymmärrettävää, että hän kulttuurintutkijana aivan oikein painottaakin separatististen kulttuurieliittien merkitystä jugoslavistisen pankulttuurin vähättelemisessä ja jopa tuhoamisessa, mutta hän ei ota tuhoutumisen ulkoisia ehtoja riittävästi huomioon. Tarkoitan sitä, ettei jugoslavismi kaatunut yksinomaan sisäisiin, unitarismia vastustaneisiin separatistisiin prestiisitekijöihin vaan myös ulkoisten olosuhteiden epäsuotuisuuteen. Wachtel olisi voinut painottaa viimeisimmän jugoslavistisen idean konkreettisia peruspilareita – etenkin kun hän aivan kirjansa lopussa vertailee Jugoslaviaa Yhdysvaltoihin. Toisen Jugoslavian olemassaolo perustui arvoihin, joiden prestiisi hävisi viimeistään viime vuosikymmenen vaihteessa. Sosialismi ja sitä myöten jugoslavialainen erityissosialismi sekä sitoutumattomuus muuttuivat merkityksettömiksi arvoiksi. Arkkivihollinen Saksa tuli enemmän kuin salonkikelpoiseksi maailmanpolitiikassa. Tässä muutosprosessissa Jugoslavia ei kyennyt säilyttämään mitään toisen maailmansodan aikana synnytetystä aatteistaan eikä sata vuotta vanhoilla unitaristisilla aatteilla ollut enää muuta kuin muistoarvoa, jos sitäkään.

Hieman liioiteltuna pidän lisäksi päätöslukuun liitettyä loppuedätystä, jossa Wachtel – ilmeisesti kotileisönsä tarpeisiin – ennustaa Yhdysvaltojen balkanisoitumista. Wachtel varoittelee eritoten rasismista, joka tietyissä oloissa voi johtaa samanlaiseseen kehitykseen kuin Jugoslaviassa. Bosnia saattaisi teoreettisena mallina olla sopivin paralleeli, jos ennustukseen pitäisi suhtautua vakavasti. Yhdysvalloissa rodulliset, uskonnolliset ja kulttuuriset ja tietyssä määrin kielelliset entiteetit eivät ole konsentroituneet tietylle alueelle vaan elävät suhteellisesti hajallaan kaikkialla. Bosniassakin oli näin. Siksi kai Bosnian sota olikin sisällissotien tavoin verisempi kuin muut tähänastiset nykylukun Balkanin sodat. Wachtel on oikeassa verisyyden suhteen, mutta kuka oikeastaan uskoo Yhdysvaltojen balkanisoituvan?

Wachtelin kirja antaa ymmärtää, että lukijan olisi syytä pohtia sitä, miksi nykyisyyttä on niin helppo pitää oikeutettuna sillä perusteella, että jotkin rakennelmat olisivat alunalkaen olleet väärät? Ja kun nykyisyys ja sen rakenteet taas joskus muuttuvat menneisyydeksi, todetaan taas, että nykyisyyskin oli perusteiltaan väärin rakennettu. Ja niin edelleen. Ihminen on kumman sopeutuvainen.

Niin vakuuttava on Wachtelin argumentointi, että kenellekään kirjan lukeneelle tuskin voi jäädä epäselväksi, etteikö jugoslavialainen kansallissajattelu olisi historiallinen tosiasia.

Kirjoittaja on slaavilaisen filologian dosentti Helsingin yliopistossa.